

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2024

Tartalom

A Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények
2024. évi számának tisztelgése a Collegium Hungaricumok
alapításának centenáriumán

- 11 SZABÓ MÁTYÁS
„A m. kir. oktatásügyi miniszter Ő Excellenciája a magyar
kormány legforróbb elismerését küldi”. Magyar oktatók
tevékenysége az osztrák–magyar külügyi utánpótlásképzésben
a Cs. és Kir. Konzuli Akadémián
- 41 UJVÁRY GÁBOR
„Csendes sziget a nagy város kellős közepén”. A berlini
Collegium Hungaricum otthona
- 69 DÉVAVÁRI ZOLTÁN
Az „Udvarhelyi-ügy”
- 107 KERESZTES CSABA
A magyar történetírás 1936 és 1947 között.
Makkai László bibliográf tanulmánya a francia tudományos
élet tájékoztatására
- 153 TÓTH ÁGNES
A Berlini Magyar Kultúra Háza megalapítása
- *
- 181 ERDŐS BENCE – NEUMANN TIBOR – RÁGYANSZKI GYÖRGY
Egy régi városkönyv kalandos élete. (Németlipcse legrégebbi
jegyzőkönyve és korai bejegyzései)
- 223 KANÁSZ VIKTOR
Várday Pál esztergomi érsek levelei a parmai állami levéltárból
(1537–1548)

- 237 VIROVE CZ NÁNDOR
Erdélyi vajda kerestetik. Ecsedi Báthory András javaslatai
Giovanni Battista Castaldónak (1553)
- 263 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Izabella királyné és II. János választott magyar király
kapcsolatai a konstantinápolyi francia követekkel
(1557–1569)
- 297 LOVAS BORBÁLA – PETNEHÁZI GÁBOR
Enyedi György halotti orációja Hunyadi Demeter fölött
(RMNY 688)*
- 321 TOMKÓ ZOLTÁN
Egy megíúsított kiadás? Julius von Salm
Báthory Zsigmondnak címzett levele
Giovanni Michele Bruto Magyar történetéről (1592)
- 345 BURAK AKIN
Magyar rabok portréi a 16–18. századi Isztambulból
- 367 PETNEHÁZI GÁBOR
„Bécsi tanácskozás és pápistai végezés az magyar nemzet ellen”
(1624)
- 387 BALOGH ZSUZSÁNNA
Meghívók a Bornemissza család 17. századi lakodalmaira
- 407 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
A gályákról szabadult magyarországi prédikátorok
küldöttségének látogatása a leideni református gyülekezetnél
(1676)
- 425 RESTÁS ATTILA
Unitárius temetési prédikációk Sárosi János felett (1703)
- 447 KOCSIS ANNAMÁRIA
A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye
levéltárában II.

- 465 HEGYI ÁDÁM
Levelek Erdődy György országbíró és az algyői reformátusok viszonyával kapcsolatban (1735–1744)
- 501 TÓTH FERENC
Messze esett-e az alma a fájától? II. Rákóczi Ferenc fejedelem méltatása 1737-ből
- 519 HURSÁN SZABOLCS
Batthyány Lajos Ernő életrajza (1746)
- 535 POSTA ANNA
Szőnyi Benjámin latin nyelvű versei a keresztény kegyességről
- 549 NAGY ÁGOSTON
„Dicsekvő búcsúztatás”. Báró Pászthory Menyhért ezredes baranyai inszurgenseket búcsúztató beszédének ügye a Polizeihofstelle előtt (1810)
- 571 KISS MARGIT
Adalék a Tübingai pályairás történetéhez 1812-ből
- 583 LAJTAI L. LÁSZLÓ
„Language which was meant to unite man to man, has been allowed to become a barrier between man and man”
Friedrich Max Müller levelei Hunfalvy Pálhoz (1873–1878)
- 611 SCHWARCZWÖLDER ÁDÁM
Széll Kálmán „paktuma” és mellékletei
- 637 GYARMATI ENIKŐ
A svájci Kék Kereszt helye az alkoholizmus elleni küzdelem kultúrtörténetében: Beszámoló a Magyarországi Kék Kereszt Egyesületek 1918–1921. évi helyzetéről
- 651 BÁBA VIKTÓRIA – BENE KRISZTIÁN
A Nemzetközi Brigádok Franciaországban internált magyar tagjai I. A jelenlegi határokon belül született veteránok
- 679 CSEKE PÉTER
Balogh Edgár levelei Kacsó Sándornak a Vásárhelyi Találkozó előkészítése idején

- 691 FÓRIS ÁKOS
Tábori lelkészek a Donnál. Dokumentumok a magyar királyi
2. honvéd hadseregnél szolgáló magyar tábori lelkészeknek
a katonai elöljárósággal és polgári lakossággal való
kapcsolatához
- 731 KOVÁCS BALÁZS
„Ilyen túlzásokra maga Rákosi elvtárs haragudna a legjobban”.
Molnár Erik és Révai József levélváltása 1952-ben
Rákosi Mátyás születésnapjára a *Századokban* megjelenő
„tudományos” írás kapcsán
- 739 GECSÉNYI LAJOS
Ahogyan egy volt katona látta. Nádas Lajos vezérkari ezredes
válaszai az amerikai katonai kémelhárításnak (CIC)
a magyar emigrációról feltett kérdéseire (1952)
- 757 EÖRY GABRIELLA
1956-os menekültek Angliában
- 781 KOVÁCS-GERGELY MARIANNA
Adalékok a magyar konzuli szolgálat újjászervezésének
történetéhez – az 1. sz. Konzuli utasítás (1960)
- 791 WENCZ BALÁZS
Az NDK párt- és kormányküldöttsége Magyarországon
1964. május 6–12.
- 821 JÁNOSI CSONGOR
Életrajzi adalékok a titkosszolgálati görbe tükörben.
Kányádi Sándor és erdélyi kortársai
a Securitate 1968. évi irataiban
- 855 SERES ATTILA
Magyar diplomaták Kárpátalján a brezsnyevi érában
(1969–1982)
- 913 Szerzők

A Berliini Magyar Kultúra Háza megalapítása

Jelen írás, illetve az alább közölt dokumentumok egy folyamatban lévő munka első eredményeit hivatottak bemutatni. A Berliini Magyar Kultúra Háza (1973–1999), majd 2000-től ismét Collegium Hungaricumként (CH) működő intézmény iratanyagának rendezését 2020-ban, Klebelsberg-ösztöndíj támogatásával, az intézmény vezetőjének kérésére kezdtem meg.

A CH és jogelődjének iratait a pincében, nyitott kartondobozokban tárolják/tárolták. Az iratanyag rendezetlen, a tárolás körülményei miatt az anyag többszöri költöztetése miatt poros, sok esetben gyűrött volt, néhány esetben pedig sérült, amit elsősorban a pincét 2008-ban ért vízbetörés okozott.¹ A dobozokon feltüntetett évkörök nem fedik a valójában a dobozban lévő iratanyag évkörét: vegyesen találhatók bennük gazdasági jellegű nem iktatott iratok, az intézményben folyó szakmai munkához kapcsolódó, illetve az intézmény működésére – személyi anyagok, munkaszerződések, bérleti szerződések, a Dorotheenstraße-i ház építése – vonatkozó iktatott és nem iktatott anyagok.

Az iratanyag mennyiségét nem lehetett pontosan fölmérni, mert az iratokat tartalmazó dobozok más jellegű anyagokat – például korábbi kiállítások, programok katalógusai, promóciós anyagai, aprónyomtatványok – tartalmazó dobozokkal keverten voltak a polcokon elhelyezve. Nehezítette az iratanyag fölmérését az a körülmény is, hogy egyes polcokon a dobozokat dupla sorban helyezték el. Az iratanyag becsült mennyisége: 40–50 polcfolyóméter. Évköre: (1972) 1973–2016 (?).

Az iratok magyar és német nyelvűek. Az eddig feldolgozott iratok mennyisége 26 iratfolyóméter (ifm), amiből 20 ifm selejt, és 6 ifm alapszinten rendezett iktatott, illetve nem iktatott anyag.

A Berliini Magyar Kultúra Háza (BMKH), illetve a berliini Collegium Hungaricum iratanyagának levéltári rendezése, majd történeti feldolgozása – megítélésem szerint – több szempont miatt is fontos. Egyrészt az évforduló – a BMKH 1973-ban kezdte meg működését Kelet-Berlinben – is inspirációt jelent, de ennél nagyobb súllyal esik latba az a körülmény, hogy Magyarországnak a szocializmus évtizedeiben folytatott kulturális diplomáciai tevékenysége mindeddig kevés figyelmet kapott. Egyrészt a két- és többoldalú diplomáciai kapcsolatokkal foglalkozó szakmunkák a politikai és gazdasági együttműködés különböző kérdéseit állítják fókuszukba – holott egy-egy ország a kultúra és tudomány területén folytatott diplomáciai tevékenysége révén széles társadalmi rétegeket képes elérni, s így az országimázs alakításának egyik legfőbb eszköze. Másrészt

¹ Ehhez kapcsolódóan bővebben lásd CHB Archivum 36/2008. és 118/2008. számú iratokat.

ezen a területen, különböző intenzitással ugyan, de a kapcsolatok akkor is működtek, amikor más területeken a hidegháborús logika határozta meg az együttműködést, azaz a kultúra hid-, illetve összekötő szerepe mindvégig megmaradt. Harmadrészt a magyar–német relációban a kulturális kapcsolatok alakulását különösen érdekessé teszi a két német állam létezése, az országoknak különböző politikai tömbhöz való tartozása.

A második világháború után a korábban alapított külföldi magyar intézetek (Collegium Hungaricum) közül a római, a párizsi és a bécsi tovább folytatta tevékenységét, azonban a korábban Berlinben működő Collegium Hungaricum több ok miatt sem kezdhetette újra a működését. Az intézménynek helyet adó, a német főváros központjában (Dorotheenstraße 2.) álló épület a város ostromakor súlyosan megrongálódott és a szovjet megszállási övezetbe került. A szovjet hadsereg a használható épületrészben börtönt működtetett. Bár Szentiványi Bélának, a Humboldt Egyetem Magyar Intézete professzorának sikerült az ötezer kötetes könyvtárt és a bútorok egy részét megmenteni, a magyar államnak az épület visszaszerzésére tett kísérletei kudarcra végződtek. Az intézmény újraindítását nehezítette az is, hogy sem a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, sem a külügyminisztérium nem rendelkezett az épület újjáépítéséhez vagy egy új épület vásárlásához szükséges forrásokkal.² Ezenkívül a két német állam létrejöttét követően Magyarországnak a szovjet tömb részeként újra kellett gondolnia németországi kulturális tevékenységét, így a berlini Collegium Hungaricum megnyitása 1949 őszén lekerült a napirendről.

Tanulmányomban a sokoldalú keletnémet–magyar kulturális kapcsolatok egyetlen momentumát, a Berlini Magyar Kultúra Háza (BMKH) alapításának körülményeit mutatom be. A válogatott dokumentumok egy része közvetlenül az alapításhoz kapcsolódik s a Kulturális Kapcsolatok Intézetében keletkezett. A BMKH kezdeti tevékenységét bemutató dokumentumok az intézmény archívumában találhatóak. Legfőbb válogatási szempontom az volt, hogy az iratok tartalmilag kiegészítsék egymást és képet adjanak az indulásról.

*

Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság 1950. június 24-én baráti együttműködési nyilatkozatot írtak alá, s ennek szellemében a következő napokban gazdasági, kulturális és műszaki-tudományos keretegyezményeket is kötöttek.³ A kulturális együttműködésről szóló, mindössze 11 cikkelyből álló egyezmény azonban csak általános szándékokat fogalmazott meg.⁴ A keletnémet–magyar bilaterális kulturális kapcsolatok elmélyítése érdekében a felek 1959. december 19-én újabb kulturális és tudomá-

² MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-Berlin-CH-1948-49.

³ A kulturális egyezményt magyar részről Révai József, német részről Anton Ackermann, a tudományos-műszaki egyezményt Vas Zoltán, a pénzügyi egyezményt Olt Károly, az áruforgalmi egyezményt Szobek András írta alá. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 105. ö. e. és XIX-J-1-j-NDK 4. b tétel sz. n./1959.

⁴ SCHMIDT-SCHWEIZER, 2022, 145–147.

nyos együttműködési egyezményt kötöttek, amelyben már a kapcsolatok tartalmi elemeire helyezték a hangsúlyt.⁵

Az NDK ezt követően már másfél hónap múlva, 1960. február 5-én megnyitotta Kulturális és Tájékoztató Hivatalát Budapesten, amely kezdettől fogva sokrétű tevékenységet fejtett ki.⁶ A kapcsolatok további dinamizálódását jelezte a Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság által 1966. június 10-én Budapesten a kulturális és tájékoztatói központok kölcsönös működtetésének feltételeiről aláírt megállapodás, amelyben tovább pontosították a több mint fél évtizeddel korábban megkötött kulturális és tudományos együttműködési megállapodás erre vonatkozó 11. cikkelyét.⁷ Ennek megfelelően az NDK a majd egy évtizede működtetett kulturális és információs hivatalát 1968 tavaszától Kulturális és Tájékoztató Központként – immár könyvtárral, moziteremmel és kulturális cikkeket árusító bolttal –, lényegesen jobb körülmények között, Budapest belvárosában, a Deák Ferenc téren működtette tovább,⁸ Magyarország pedig tárgyalásokat kezdeményezett egy hasonló profilú intézet kelet-berlini alapításáról.⁹

A belső egyeztető tárgyalások 1967 tavaszán kezdődtek meg a külügy-, a művelődési, a külkereskedelmi és a pénzügyminisztérium, valamint a Külföldi Kapcsolatok Intézete (KKI) között.¹⁰ Bár politikai szempontból valamennyi szereplő fontosnak tartotta a Berlini Magyar Kultúra Háza (BMKH) mielőbbi megnyitását, nézeteltérések és érdekellentétek lassították az előkészítő munkát.

A pénzügyminisztérium a korábbi egyeztető tárgyalásokon született megállapodás ellenére 1967 májusában azzal utasította el a külügyminisztérium javaslatát, hogy az nem tartalmazza az intézet bevételi forrásait. Ezért arra kérte, hogy a külkereskedelmi minisztériummal és az illetékes külkereskedelmi vállalatokkal egyeztetve pótlólag küldje meg a központ jövedelmezőségének adatait is. Az intézet felállítását – hangsúlyozták – „csak olyan ütemben történjék, hogy az elérhető jövedelem a kiadásokra megfelelő fedezetet nyújtson, sőt továbbiak során megfelelő bevételi többlet keletkezzék, mint pl. a prágai Magyar Kultúra esetében”.¹¹ Vélhetően a pénzügyminisztérium is tisztában volt azzal, hogy az általa javasolt finanszírozási konstrukcióval az intézet működése nem biztosítható. Egyrészt a két tevékenység – kultúrdiplomáciai, illetve kereskedelmi –

⁵ Uo., 148–152.

⁶ MNL OL XIX-J-1-k-NDK-108-574-6296-2-1968. A keletnémet kulturális irodák, illetve központok szerepéhez lásd EVENTS, 2015; SCHMIDT-SCHWEIZER, 2022, 110–111.

⁷ MNLOL XIX-J-1-k-NDK-108-574-6296-2-1968. (76. d.), Megállapodás, 1968. október 22.

⁸ A Deák Ferenc tér 3. szám alatt működő intézetet 1968. május 8-án ünnepélyes keretek között adták át. A magyar és német tervek alapján készült épületfelújítás, átépítés összköltsége 13 millió forint volt. MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) A felek az NDK Kulturális és Tájékoztató Központjának új elhelyezésével és működésével kapcsolatban 1964 elején kezdtek tárgyalásokat. Erre vonatkozóan bővebben lásd PA AA MfAA C 525 71.

⁹ A dokumentumokban mindeddig nem találtam arra magyarázatot, hogy míg az NDK már 1960-ban, a megállapodás megkötésének évében megnyitotta tájékoztató központját Budapesten, Magyarország miért várt ennek kezdeményezésével majd egy évtizedet.

¹⁰ Megjegyzendő, hogy az egyeztetés során keletkezett dokumentumok 'Szigorúan titkos' minősítésűek.

¹¹ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Erős Gyula levele, 1967. június 9.

egymástól eltérő működési módot kívánt meg. Másrészt a kereskedelmi tevékenység bevételei teljességgel kiszámíthatatlanok voltak. Harmadrészt az ebben érdekelt nagyvállalatoknak nem állt érdekében esetleges profitjukat az intézet működésére visszaforgatni. Továbbá nem lehetett mintának tekinteni a kizárólag kereskedelmi tevékenységet végző Prágai Magyar Kultúra Házát sem, mivel az valójában nem kulturális intézetként működött.¹²

Némi elmozdulás csak majd egy évvel később, Rosta Endrének, a KKI ügyvezető igazgatójának és Réti Károlynak, a pénzügyminisztérium munkatársának 1968. június 19-i megbeszélését követően következett be. Ezután a magyar fél hivatalosan is jelezte német partnerének az intézet elhelyezéséhez szükséges épületigényét.¹³ A finanszírozás bizonytalansága és számos tisztázatlan kérdés ellenére a külügyminisztérium az előre menekülés stratégiáját választotta. Az ősz folyamán több delegáció is konkrét tárgyalásokat folytatott Kelet-Berlinben az intézet elhelyezésével kapcsolatban.

A megegyezés hiánya ellenére Tömpe András¹⁴ berlini nagykövet is több alkalommal sürgetően kért fölhatalmazást, hogy haladéktalanul eljárhasson az épületigénylés ügyében, mert *„az idő múlásával egyre kisebb a lehetősége, hogy központi fekvésű épület, épület-rész birtokába jussunk”*.¹⁵ A nagykövet maga is azon az állásponton volt, hogy a *„Magyar Intézet (Collegium Hungaricum) csak úgy tudja majd zavarmentesen ellátni feladatát, ha szilárd pénzügyi alapokra támaszkodik, nem lesz kitéve konjunkturális hullámzásnak, vagy árváltozások kihatásainak. [...] Egyelőre nem tudjuk teljes biztonsággal állítani, hogy a létesítendő üzlet rentábilis lesz-e vagy sem, lehetséges, hogy berlini viszonyok között mérsékeltbb kereslettel számolhatunk a szóban forgó cikkek iránt, mint Varsóban, ahol a szimpátia, vagy Prágában, ahol a magyar kisebbség szerepe nagyobb.”*¹⁶ S bár kíváncsún tartotta az üzleti tevékenység megszervezését, fontosnak ítélte az intézet „politikailag fontos tevékenységétől” való elkülönítését is. (1. számú dokumentum.)

A Gazdasági Bizottság 1969. június 18-i ülésén járult hozzá a Berlini Magyar Kultúra Háza létesítéséhez, továbbá fölhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a szükséges összegek folyósításáról gondoskodjék.¹⁷ (2. sz. dokumentum.)

¹² A külügyminisztérium konzultálva az érintett külkereskedelmi vállalatokkal a bolt várható árbevételéről tájékoztatta a pénzügyminisztériumot. Eszerint a népművészeti termékek (kerámia, fonott áru) éves forgalmát kétmillió forintra, a hímzett népművészeti cikkekét 400-800 ezerre, a könyveket, hanglemezeket pedig 200-400 ezer forintra becsülték, de a bevételek kiszámíthatatlanságát hangsúlyozták. MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1976. (59. d.) Levélváltás a külügy- és a pénzügyminisztérium között, 1967. június 29., július 11. és augusztus 1.

¹³ MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76. d.) Demeter Sándornak, a KKI alelnökének előterjesztése, 1968. október 22.

¹⁴ Tömpe András (1913–1971) végzettségét tekintve gépészmérnök, 1931-től részt vett a hazai és a csehszlovákiai munkásmozgalomban. 1945-től különböző magas pozíciókat töltött be, mind a kommunista párt vezető testületeiben, mind a belügy- és a kémelhárítás területén. 1967–1968-ban a berlini nagykövetség vezetője. BARÁTH–GECSÉNYI, 2015, 281–282.

¹⁵ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59. d.) Tömpe András levele, 1967. október 6.

¹⁶ Uo.

¹⁷ MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-építése-1003/1969. (179. d.) A GB. 10.141. sz. határozata, 1969. június 18.

A német partnerrel is a hazai döntéshozatali mechanizmushoz hasonló, hosszú, körülményes és feszültségekkel terhelt tárgyalássorozat bontakozott ki mind az intézet elhelyezése, mind a kulturális intézetek működésére vonatkozó egyezmény kapcsán. Bár 1969 januárjában, az államközi kulturális munkatervet tárgyalásakor rögzítették az építési és beruházási költségeket, illetve a magyar fél helyiségekkel kapcsolatos igényeit és az átadás időpontját is, ez sok tekintetben írott malaszt maradt.

A német fél újabb és újabb határidő-módosításainak hatására a KKI abban a reményben, hogy az épület átadása hamarosan megtörténik, Hegedűs Gyulát, az intézet leendő igazgatóját 1970. január elején kihelyezte Berlinbe. Fő feladata a kapcsolatépítés, az intézet működése legalapvetőbb feltételeinek – például német állampolgárok alkalmazása, gépkocsi vásárlása – előkészítése volt. Az igazgató első munkatársa Hoffmann Aranka, Berlinben élő magyar állampolgár lett, aki a Berliini Magyar Kultúra Háza (BMKH) titkárnői feladatait egészen 1992-ig ellátta. Első munkaszerződése szerint valamennyi adminisztratív teendő – nyilvántartások vezetése, magyar és német nyelvű levelezés, az intézeti sajtóügyek és reprezentációs teendők intézése, valamint az igazgató által megjelölt egyéb feladatok ellátása – rá hárult.¹⁸

A tényleges kulturális munka 1971 elejétől, Kalász Márton kihelyezését követően vette kezdetét. Az intézet létezését, illetve a munkatársak tevékenységét tudatosítandó a nagykövetség épületében bemutatkozó rendezvényt szerveztek. A magyar kultúra jelenlétét a magyar irodalom németre fordított műveiből a nagykövetség nagytermében rendezett kiállítással reprezentálták. A művek egy része – amelyeket több közgyűjteményből, magángyűjteményből, családi könyvtárból kértek kölcsön – használt, kopottas volt, ezeket Kovács Imre nagykövet¹⁹ az ünnepség előtti órákban eltávolíttatta a tárlókból. Ez ellen Kalász végül eredményesen tiltakozott. *„A könyveket visszakaptuk, hogyne volnának kopottak – hiszen százszor elolvasták. A rendezvényt, bemutatkozásunkat a nagykövet beszéde is jó hangulatúvá tette – másnap reggel az ő szobájában a summázás már kivált a kiállítást vette dicséret alá.”*²⁰

A tényleges munka megkezdésével az intézetnek a nagykövetség épületében való működése több ok – szűkös elhelyezés, az érdeklődők, ügyfelek épületen belüli szabad mozgásának biztosítása – miatt is ellehetetlenült. Ezért a KKI az intézet ideiglenes elhelyezésére a külügyminisztérium segítségét kérte, de a patthelyzet megoldására nem kínákozott igazán jó megoldás.

¹⁸ Alkalmazására vonatkozóan lásd MNL XIX-A-33-a-Gazdaság-B20004/36/1970., B20005/122/1972. (1307. d.), Collegium Hungaricum Iktatlan iratok, Személyi ügyek, 1972. december 4., Iktatott iratok 28/1977. Hoffmann Aranka munkaszerződését az angolnyelv-tudásának és számítógépes ismereteinek hiánya miatt Kurucz Gyula igazgató 1993-ra már nem hosszabbította meg. MNL OL XIX-A-83-a-I-1 144-Útjelentés-1972. (106. d.)

¹⁹ Kovács Imre (1914–1986) eredeti szakmája pék. A háború utolsó hónapjaiban részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945–1949 között az Élelmiszeripari Dolgozók Országos Szakszervezete egyik vezetője, majd országgyűlési képviselő. 1956–1967 között élelmiszerügyi miniszter, majd Prágában nagykövet. A berlini nagykövetséget 1970 decembere és 1974 augusztusa között vezette. BARÁTH–GECSÉNYI, 2015, 207.

²⁰ KALÁSZ, 2010, 110.

Ekkor a német fél az intézet átadásának sokadik időpontjaként 1972 decemberét jelölte meg. S miután a Liebknechtstraße-i épületegyüttesben a lakások átadása már megkezdődött, a berlini Magsztrátus két háromszobás lakást ajánlott föl ideiglenesen az intézet számára. Hegedűs Gyula utasítást kért Nagy Miklóstól, a KKI elnökhelyettesétől, hogy mi tévő legyen. Ő maga nem támogatta ezt a megoldást. Azzal érvelt, hogy ha a lakásokat át is adják, az épület környéke még felvonulási terület lesz, illetve a most beszerzett irodabútorokat majd ki kell dobni, vagy eladni.²¹ Más alternatíva azonban nem lévén, az ajánlat elfogadására utasították.

A külügyminisztérium az intézet átadásának fiascojéért – legalábbis részben – a KKI vezetését hibáztatta. Kovács Imre nagykövet Rosta Endrének írt levelében ugyan leszögezte, hogy az *„intézet eddigi, igen szerény körülmények között végzett tevékenysége is azt igazolta, hogy kulturális-társadalmi eredményeink intézeti keretben való propagálására az NDK-ban komoly szükség és tág lehetőség van. Ugyanakkor sajnálattal kellett tapasztalnunk, hogy a szaktárgyi feltételek hiányában jelenlegi lehetőségeinket sem tudjuk eléggé kihasználni. Ezen túlmenően – az építési határidő többszöri halasztása ellenére – nem látszik megnyugtatónak az épület berendezésével, valamint az országos méretű kereskedelmi és propaganda tevékenység megszervezésével járó feladatok előkészítése.”*²² Kifogásolta azt is, hogy az intézet tervezett tevékenysége nem terjed ki az NDK-ban élő mintegy 13 ezer fős magyar kolónia kulturális ellátására.

Rosta Endre válaszában azt hangsúlyozta, hogy a kiküldött két munkatárs jelenlegi feladata elsősorban az intézet működésének előkészítése, és annak felmérése, hogy a német társadalomban milyen jellegű igény mutatkozik a magyar kultúra iránt. Ugyanakkor a rendezvények megvalósításához már 96 rövid- és játékfilmet, mintegy 15 kiállítási anyagot, diafilmeket, hanglemezeket, könyveket és propagandaanyagot is küldtek. Úgy véli, meghaladja a KKI kompetenciáit, s így nem tartja a leendő BMKH feladatának sem a mintegy 13-15 ezer NDK-ban dolgozó magyar állampolgár kulturális igényeinek az ellátását. Véleménye szerint ez utóbbi a munkaügyi minisztérium, a KISZ és a nagykövetség közös feladata.²³

Az első két évben a magyar kulturális intézet jelenléte vidéken jobban érzékelhető volt, mint Kelet-Berlinben. A fővárosban megfelelő hely hiányában havonta csak néhány rendezvényt szerveztek, amelyeknek a belvárosi MÖWE klub²⁴ adott otthont. Számos rendezvényt német partnerekkel – írószövetség, kiadók, üzemi, értelmiségi klubok – együtt valósítottak meg, amelyeknek a társrendezők adtak helyet. Hegedűs Gyula az intézet 1970–1971. évi tevékenységéről szóló beszámolójában mindenekelőtt azt emelte ki, hogy az államközi megállapodás hiánya ellenére az NDK illetékes állami és pártszervei az intézet létezését és tevékenységét tudomásul vették. (3. számú dokumentum.) Sőt a politikai jellegű rendezvényeiken – a felszabadulás 25. évfordulójához kap-

²¹ MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1023-1971. (176. d.) Hegedűs Gyula levele, 1971. május 6.

²² MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1406. (176. d.) Kovács Imre nagykövet levele, 1971. október 20.

²³ MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1406. (176. d.), Rosta Endre levele, 1971. december 18.

²⁴ KALÁSZ, 2010, 109. A művészklub helyileg az akkor Hermann-Matern Straße, ma Luisenstraße nevet viselő utcában működött.

csolódó kiállítás, Köpeczi Béla előadása a tudománypolitikai irányelvekről, konzultáció a tömegkultúra helyzetéről – a Liga für Völkerfreundschaft²⁵ és a szakmai szervezetek mellett a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága (NSZEP KB) és a külügyminisztérium munkatársai is részt vettek. Nem lehetett azonban nem észrevenni, hogy e kitüntetett figyelem mögött a BMKH tevékenységének politikai/ideológiai ellenőrzése húzódott meg. Hegedűs Gyula ezért is fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy „rendezvényeink eszmei, politikai irányultsága megfelelt tágabb politikai törekvéseinknek. [...] programunk politikailag igényes volt: társadalmi valóságunk reális bemutatására törekedtünk, kerülve a félreértésre és ellenszenvre okot adó művek vagy tendenciák propagálását. Ilyen megfontolásból esetenként zárt szakmai körben mutattunk be 1-1 alkotást vagy anyagot (pl. Fényes szelek, Extázis vetítése Filmművész Szövetségben; a mai magyar grafikai kiállítás megrendezése a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének Klubjában). Mindezzel elértük, hogy az illetékes szervek részéről egyetlen rendezvényünket sem érte politikailag elmarasztaló megjegyzés.”²⁶

Hegedűs Gyula az eredményes munkavégzés akadályaként nemcsak a saját épület, hanem a munkatársak csaknem teljes hiányát, illetve a szakmai anyagaik (filmek, kiállítások) igen szűkös voltát és gyenge minőségét emelte ki. Az érdeklődés fenntartását, illetve a magyar kulturális jelenlét hangsúlyozását szolgálta 1971 utolsó napjaiban tartott sajtóbeszélgetése is. Az intézetnek 1972 közepén való átadását kész tényként jelentette be, ami azonban 1973. január 25-ig váratott magára.

Az intézetigazgatónak a következő évben – miután az épület átadását tovább halasztották – nemcsak a beharangozott rendezvényekre, hanem az épületátadással kapcsolatos teendőkre, illetve az intézeti lét minimális feltételeinek megteremtésére kellett koncentrálnia.²⁷ 1972 tavaszán a KKI további két új munkatársat helyezett ki, Széplaki Lászlóné félállásban a gazdasági ügyek intézését, férje pedig a gépkocsivezetői teendőket látta el.²⁸

Néhány hónappal később helyezték ki Szőke Györgynét, aki (politikai) munkatársként a kiállítások rendezéséért és a legújabb magyar filmművészeti alkotások megismertetéséért felelt. Munkáját eredményesen végezte, amit a Berlinben 1976-ban megtar-

²⁵ A Népek Barátsága Liga (Liga für Volksfreundschaft) az NDK-ban más országok társadalmi szervezeteivel, településeivel való együttműködésre alapított baráti társaságok ernyőszervezete.

²⁶ MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés, 1971. dátum nélkül. (179. d.) Ez azonban nem jelentette azt, hogy a keletnémet hivatalos személyek minden bemutatott alkotással egyetértettek volna. Túl pesszimistának találták például Dobozó Imre Eljött a tavasz című darabját, Simó Sándor Szemüvegek című filmjének egyes jeleneteit pedig destruktívnak tartották, Köpeczi előadásában a tudományos szabadság értelmezése kapcsán fejezték ki kételyeiket.

²⁷ MNL OL XIX-A-33-a-I.-1144-Útjelentes (106. d.), Papp György útijelentése, 1972. május 15.

²⁸ Mindketten 1972. március és 1975. március között dolgoztak az intézetben. MNL OL XIX-A-33-a-Gazdaság-B20005/121.-1972. (1307. d.) A tavasz folyamán Hegedűs Gyula több személy – Irene Trappe vagy Zimmermann Sigfriedné könyvtáros, Liljeberg Jörgné szervező, Erdélyi László vagy Günther Thien gondnok – alkalmazására is javaslatot tett. Különösen a gondnoki állás betöltését tartotta fontosnak, hogy az adott személy a ház műszaki átadásán már ott tudjon lenni. CHB Archívum BMKH iktatatlan iratai, Hegedűs Gyula javaslata, 1972. május 10.

tott első magyar filmszemle sikere is jelzett.²⁹ A munkatársi kör bővülését és a technikai adottságok javulását kihasználva 1972-ben a korábbinál több és rendszeresebb filmvetítést, néhány kiállítást és előadást is szerveztek a vidéki városokban.³⁰

A KKI elnöke, Rosta Endre 1972 őszén látogatott Berlinbe, természetesen azzal volt az elsődleges céllal, hogy az építkezést megtekintse és az intézet mielőbbi átadását előmozdítsa. Mind a munkatársak létszámának, mind az intézet költségvetésének meghatározása már a kezdet kezdetén sem igazodott az ellátandó feladatokhoz. A BMKH 1973. évre jóváhagyott költségvetése 829 200 DMO,³¹ engedélyezett létszáma 15 fő volt. A magyar kiküldöttek 6,5 státuszt tölthettek be. A már kint dolgozókhöz – Hegedűs Gyula, Kalász Márton, Széplaki László és Lászlóné, Szőke Györgyné – 1973 februárjától igazgatóhelyettesi beosztással kihelyezték Forrai Györgyöt, aki korábban a KKI egyik osztályvezetője volt. Az igazgatóhelyettes feladatához a belső munkaszervezési, adminisztratív teendők, a gazdálkodás ellenőrzése mellett a zenei rendezvények tervezése, lebonyolítása, zeneelméleti előadások tartása, valamint a magyar személyek nevét viselő szocialista brigádokkal való kapcsolattartás tartozott.³² A magyar nyelv tanítását Hegedűs Gyuláné és Kalász Mártonné félállású alkalmazásával tervezték megoldani. A külföldi alkalmazottak létszámát nyolc főben limitálták.

Az intézet megnyitását nagy várakozás övezte. Közrejátszhatott ebben az a tevékenység is, amelyet a „nem létező intézet” munkatársai az elmúlt két évben elvégeztek. A kisszámú rendezvénnyel sikerült felkelteni Berlin és a vidéki nagyobb városok lakosságának az érdeklődését a magyar kultúra iránt.

²⁹ Szőke Györgyné 1972. október 1. és 1976. augusztus 31. között volt a BMKH munkatársa. MNL OL XIX-A-33-a-Gazdaság-B20005/121.-1972. (1307. d.), MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-feljegyzések-diplomatak-fogadásáról-sz.n.-1976. (29. d.) és CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, Személyi ügyek, 1972. december 4. Szőke Györgyné 1976-ban megkapta a Szocialista Kultúráért Emlékérmet. CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, Jellemzés, 1976. augusztus 25.

³⁰ A külügyminisztérium a nagykövetség 1972. évi munkáját értékelve kevésnek tartotta a munkatársak vidéki jelenlétét, követendő példaként a BMKH-t említették. „Több figyelmet kellene a vidéki tapasztalatokra fordítani. [...] Javasoljuk, a vidéki párt és állami szervekkel való kontaktus kiszélesítését. Ebben a vonatkozásban – a nagykövet elvtárs látogatásain túl – célszerű lenne a munkaügyi csoport kontaktusait, valamint a Magyar Kultúra Háza rendezvényei nyújtotta lehetőségeket kihasználni és a diplomata elvtársak vidéki utazásait rendszeressé és tervszerűbbé tenni.” MNLXIX-J-1-j-NDK-001585 (108-142) -1973. (80. d.) Értékelés, 1973. február 20.

³¹ Deutsche Mark Ost. Átváltási arányok: 1 DMO=4,1 Ft. CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, Papp György levele, 1973. március 7.

³² Forrai György 1973. február 1. és 1978. augusztus 31. között dolgozott a BMKH-ban. CHB Archivum BMKH iktatott iratai 181/1975 és MNL XIX-A-33-a-BMKH-építése-sz.n.-Tájékoztató-1968. (179. d.) Kiküldetésének lejárta Koröcs Lajos igazgató, akivel három évet dolgozott együtt, az alábbi jellemzést írta róla: „Munkája, személyes fellépése, jó nyelvi felkészültsége alapján a fogadó országban széleskörű elismerést érdemelt ki. Munkájának kifelé irányuló része sikeresebb volt, mint a kihelyezett magyar kollégákkal, vagy a konzuli útleveles magyar állampolgárokkal való együttműködése, amelyben időnként mutatkoztak bizonyos feszültségek és zavarok. [...] Forrai György a BMKH-ban eredményes, szorgalmas munkát végzett, tevékenységével – a Ház megalakulásától kezdve – jelentősen hozzájárult a magyar kultúra és művészetek eredményes terjesztéséhez, az Intézet tekintélyének és széleskörű népszerűsítésének megalapozásához.” CHB Archivum BMKH iktatatlan iratanyag, Forrai György jellemzése, 1978. július 1.

A BMKH az első perctől kezdve intenzív és sokoldalú tevékenységet fejtett ki – erről a programokban való tallózás során magunk is meggyőződhetünk.³³ (4. számú dokumentum.) Működésének körülményei azonban folyamatos alkalmazkodást és egyensúlyozást igényeltek a munkatársaktól. Egyszerre kellett a fenntartó KKI, a magyar külügyi apparátus és a fogadó fél elvárásainak megfelelni. Egyik sem volt egyszerű.

Források³⁴

1.

Tájékoztató Rosta³⁵ elvtárs részére a berlini Magyar Kultúra Háza felállításával kapcsolatban³⁶

Budapest, 1969. február 3.

MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-sz.n.-Tájékoztató-1968 (179. d.)

A berlini Magyar Kultúra Háza helyiségre vonatkozó igényünket múlt év júniusában nagykövetségünk jelentette be az NDK Külügyminisztériumban. Igényünk alapján Berlin most épülő új városközpontjában, a Liebknechtstrassén bocsátanak rendelkezésünkre reprezentatív helyiséget. A viszonyosság alapján rendelkezésünkre bocsátott helyiségben csak a belső berendezésről kell gondoskodnunk.

A Magyar Kultúra Háza hasznos alapterülete mintegy 2600 m². E területen nyert elhelyezést egy nagy kiállítási terem, egy nagy előadóterem, szabadpolcos könyvtár és olvasó, egy tanács-, ill. kis előadóterem, nyelvlabor, valamint irodák.

A földszinten helyezkedik el a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat³⁷ kezelésében lévő üzlet, amely könyv, hanglezet, zenemű, nép- és iparművészeti cikkek eladásával is fog foglalkozni.

³³ A Berlini Magyar Kultúra Háza 1973–1975 közötti programjainak adatbázisát lásd <https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/magyar-kultura-haza-berlin-rendezvenyei>.

³⁴ A forrásokat az eredetiben szereplő egyértelmű helyesírási, elgépelési és nyelvhelyességi hibákat javítva adom közre.

³⁵ Rosta Endre (Budapest, 1909–?) a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán szerzett diplomát, majd ügyvédként dolgozott. 1942-ben lett az illegális KMP tagja, ezért letartóztatták és elítélték. 1945-től a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége apparátusában dolgozott, 1948. júniusban az MKP Sajtóosztály vezetője volt, majd a Miniszterelnökségre került hasonló beosztásban. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték, 1954-ben rehabilitálták. 1955-től a Központi Döntőbizottság bírájaként, majd elnökhelyetteseként tevékenykedett. 1961–1976 között a KKI vezetője. https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5703&catid=85:r (utolsó letöltés: 2023. július 13.).

³⁶ A dokumentumon nincs aláírás, de más iratokkal való összefüggéseiből vélelmezhető, hogy azt Forrai György készítette, aki ekkor a Kulturális Kapcsolatok Intézetének főelőadója volt.

³⁷ Helyesen: „Kultura” Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat. 1950-ben alakult, feladata könyvek, napilapok, folyóiratok, zeneművek, hanglezetek exportálása és importálása, továbbá könyvkereskedé-

Megállapodtunk a MALÉV és IBUSZ képviselőivel, hogy mindkét vállalat részére közös kirendeltségi helyiséget, valamint irodákat biztosítunk.

Berendezés

A német fél felajánlotta, hogy mintegy 950 000 márka értékben az intézetet teljesen berendezve adja át a magyar félnek. A KÖZTI szakemberével is számításokat végeztünk és ez a költségeket illetően hasonló eredményt hozott. A Pénzügyminisztérium részére készített előterjesztés és dr. Akar László főosztályvezetővel folytatott tárgyalás alapján úgy döntöttünk, hogy a német féllel csak a stabil, beépített tárgyakat készíttetjük el. A mobilberendezéseket az illetékes külkereskedelmi vállalatok útján ugyancsak az NDK-ban szerezzük be, de import-áron. Így a berendezésnél megtakarítást érünk el.

A Pénzügyminisztérium állásfoglalása alapján az üzlet berendezéséről a Kultúra Külkereskedelmi Vállalatnak kell gondoskodnia. A berendezésre és az első 1-2 évben esetleg jelentkező veszteségre a Pénzügyminisztérium megfelelő hitelt bocsát a vállalat rendelkezésére.

A MALÉV és az IBUSZ teljes mértékben gondoskodik a rendelkezésükre bocsátott helyiségek berendezéséről.

Működési feltételek

A Magyar Kultúra Házában 5 hazai kiküldöttet (igazgató, igazgatóhelyettes diplomata beosztásban,³⁸ 3 kultúrpolitikai munkatárs) valamint 9 állandó idegen állampolgárt, vagy kinn élő magyar állampolgárt (titkárnő, tolmács, gondnok, adminisztrátor, gépkocsivezető, hivatalsegéd, 3 fő takarító személyzet) kívánunk alkalmazni.

A kultúrcikket árusító üzlet személyzetéről a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat gondoskodik (kb. 8-10 fő).

A működéshez szükséges évente megismétlődő költségek összeállítása folyamatban van. Nem végleges adatok szerint mintegy 600-700 ezer márkát tesz ki. Ennek az összegnek egyharmada a helyiség bérleti díja. Amennyiben bérleti díjat kölcsönösen nem fizetünk, illetve nekünk a budapesti NDK Centrum helyiségbérét forintban kell fizetnünk, a jelzett összeg nagy mértékben csökken.

Teendők

A KULTÚRA-val, MALÉV-val és IBUSZ-szal folytatott megbeszélés és felhatalmazás alapján a német féllel további tárgyalásokat folytatunk, valamint részletes árajánlatot kérünk. Ennek alapján február végéig elkészítjük a Gazdasági Bizottság előterjesztését.

Dr. Nagy Lajos³⁹ kulturális attasé által folytatott megbeszélés alapján gondoskodunk arról, hogy ez év októberétől, az intézet munkájának előkészítése céljából egy

sek létesítése volt külföldön. Emellett taneszközök, egyedi művészeti alkotások, valamint nyomdai bér-munkák exportálásával és importálásával is foglalkozott. TORZSAI-ZALAI, 1973.

³⁸ Később az igazgatóhelyettes diplomáciai beosztását nem támogatták.

³⁹ Személyére vonatkozó egyéb információt nem sikerült fellelni.

munkatárs kiküldetést nyerjen. A követség, munkája elvégzéséhez megfelelő helyiséget bocsát rendelkezésre.

2.

Előterjesztés a Gazdasági Bizottsághoz a berlini Magyar Kultúra Háza beruházási és működési költségei tárgyában⁴⁰

[Budapest,] 1969. június 7.

MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építés-sz.n.-G.B. előterjesztés-1969. (179. d.)

I.

Az intézet létesítésének szükségessége

A Német Demokratikus Köztársaság a két ország közötti kulturális és tudományos együttműködési Egyezmény alapján 1960 óta tart fenn Budapesten Kulturális és Tájékoztató Központot. A Központ igen széleskörű tevékenységet fejt ki. 1968-ban a magyar állami intézmények és társadalmi szervek közreműködésével mintegy 100 rendezvényt szervezett kb. 150 000 látogatóval.

Propaganda munkánk gyengesége miatt hazánk társadalmi-politikai és kulturális fejlődéséről és mai viszonyairól az NDK-állampolgárok széles körében még ma is gyakran téves nézetek észlelhetők. Az eszmeileg értékes mai művészeti alkotásaink tőkés országokban esetenként előbb és szélesebb körben válnak ismertté, mint a baráti NDK-ban. Mivel az államközi kulturális munkatervek döntően a viszonyosság elvére épülnek és elsődlegesen a fogadó ország igényeiből indulnak ki, így a hazai érdekeket szolgáló propaganda leginkább kulturális intézetek keretében folytatható. Ezen kívül az intézet hasznos tevékenységet végezhet a fogadó ország kulturális-tudományos életének sokrétű megismerésében és az együttműködés hatékonyságának fokozásában, továbbá az NDK-ban dolgozó fiatal vendégmunkások kulturális igényeinek kielégítésében.

Fentiekből kiindulva, valamint a két ország kormányai között 1967. július 7-én aláírt kulturális és tudományos együttműködési Egyezmény XII. cikkelye alapján illetékes szerveink elhatározták, hogy Berlinben – kereskedelmi tevékenységet is folytató – intézetet létesítünk, melynek tevékenysége Nyugat-Berlinre is kiterjed. Berlini nagykövetségünk megkeresésére az NDK szervei igényünket tudomásul vették és közölték, hogy a viszonyosság elve alapján a főváros most épülő központjában reprezentatív helyiséget bocsátanak rendelkezésünkre. Ugyancsak a viszonyosság elvének megfelelően a helyiségek belső kialakításáról, az intézet berendezéséről, üzemeltetéséről és karbantartásáról az intézetet fenntartó félnek kell gondoskodnia.

⁴⁰ Az iraton kézírással a következő megjegyzés olvasható: „Egyetért: Garamvölgyi Károly, a pénzügyminisztérium első helyettese, Molnár János, művelődésügyi miniszterhelyettes, Jakus Jenő, a külügyminisztérium csoportfőnöke.” A dokumentum nincs aláírva.

Az intézet működési feltételei

Tárgyi feltételek

Az intézet – a német fél ajánlatának megfelelően – Berlin új városközpontjában egy reprezentatív épülettömbben három szinten nyer elhelyezést. A felajánlott helyiségek alapterülete 2686 m², ebből az üzlet 610 m². A helyiség célszerű kihasználása és az üzemeltetési költségek csökkentése céljából a helyiségben nyernek elhelyezést az IBUSZ és a MALÉV irodái is mintegy 125 m² alapterülettel.

Az intézet keretében kb. 330 m²-es kiállítási terem és 130 fő részére vegyes használatú (filmvetítés), hangverseny, előadás, találkozók rendezésére szolgáló terem, továbbá könyvtár és olvasóterem működik, itt kapnak elhelyezést az irodák, raktárak és szociális helyiségek.

A nyers épület átadásának határideje 1969. október 7. Az intézetet a terület teljes rendezése során 1970. augusztus 20-án kívánjuk megnyitni.

Részen az intézeti tevékenységhez kapcsolódó, részben a hazai igényű devizás kiküldetések (előadóművészek, kiállításrendezők, előadók, illetve tartós tanulmányutakon, ösztöndíjasok elszállásolása) zavartalan és anyagilag előnyös megvalósítása céljából az intézet mellett három darab kétszobás lakás berendezését tervezzük.

Személyi feltételek

Az intézet széleskörű és sokrétű – berlini, vidéki és nyugat-berlini – tevékenységét figyelembe véve mintegy 15 fő (igazgató, igazgatóhelyettes, három politikai munkatárs, valamint nyolc-tíz főnyi gazdasági, adminisztratív és kisegítő személyzet) alkalmazásával kell számolni, ebből öt fő hazai kiküldése szükséges.

Anyagi feltételek: (a rendelkezésre álló adatok alapján tájékoztató jelleggel összeállított költségvetés)

Az intézet egyszeri beruházási (kiegészítő építési és beszerzési) költségei:

Építési költségek: 3 750 000 Ft

Beszerzési költségek:

Bútorzat NDK-ból: 1 260 000 Ft

Szakmai felszerelés Budapestről: 1 580 000 Ft

2 840 000 Ft

Szállítási költség: 100 000 Ft

Kihelyezett 5 család egyszeri beruházási költségei: 30 000 Ft

Összesen: 6 720 000 Ft

A fenti összegnek mintegy 2/3 része DMO-ban,⁴¹ illetve rubelben biztosítandó.

⁴¹ Deutsche Mark Osten.

Fentiekén kívül az épületben elhelyezkedő egyéb magyar szervek beruházási és beszerzési költségei:

Kultúra Külkereskedelmi Vállalat:	880 000 Ft	
IBUSZ RT.:		80 000 Ft
MALÉV:		85 000 Ft
IBUSZ RT és MALÉV közös költsége:		135 000 Ft
Összesen:		1 180 000 Ft
azaz a teljes objektum beruházási és beszerzési költségeinek összkihatása		7 900 000 Ft

A kereskedelmi részleg berendezése és üzemeltetése a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat anyagi eszközeit terheli. A kereskedelmi tevékenységgel összefüggő pénzügyi kérdéseket a Vállalat és a Művelődésügyi Minisztérium a Pénzügyminisztériummal közvetlenül egyeztetik.

Az IBUSZ RT. és a MALÉV helyiségeinek berendezési és üzemeltetési költségei az illetékes vállalat anyagi eszközeit terhelik. Az IBUSZ RT. és a MALÉV vezetői a vállalatot terhelő összegek viselésével egyetértenek.

- a. Az intézet évenként ismétlődő fenntartási költsége 2 200 000 Ft. Minthogy ennek az összegnek jelentős részét a bérleti díj képezi (évi kb. 900 000 Ft a budapesti NDK Centrum évi 540 000 Ft bérleti díjával szemben) kezdeményezni kívánjuk, hogy bérleti díj fizetésétől kölcsönösen tekintsünk el.

Az előterjesztettek alapján kérem, hogy a Gazdasági Bizottság hozza meg a következő határozatot.

II.

A Gazdasági Bizottság/1969. sz. határozat⁴² a berlini Magyar Kultúra Háza beruházási és működési költségeiről.

A Gazdasági Bizottság

1. hozzájárul Berlinben Magyar Kultúra Háza létesítéséhez
2. felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a létesítéshez és működéshez szükséges összegek folyósításáról a szükséglet szerint gondoskodik, minden tekintetben törekedve a viszonyosság elvének érvényesítésére.⁴³

⁴² A GB. 10.141. sz. határozata, 1969. június 18. MNL OL XIX-A-33-a-BMKH építése-1003/1969. (179. d.)

⁴³ Ezt az álláspontot megváltoztatták, amikor az üzletben az árukontingensnél épp a magyar fél nem akarta a viszonyosságot.

3.

Jelentés a Berliini Magyar Kultúra Háza 1970–1971 tevékenységéről⁴⁴

[Berlin,] 1971. [dátum nélkül]

MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés-1971 (179. d.)

A most lezáruló időszak az NDK belső és nemzetközi helyzetének igen eredménydús éve és a magyar–NDK kapcsolatok alakulásának is átlagon felüli periódusa volt. (25. évforduló; mindkét párt, továbbá az SZKP és több testvérpárt kongresszusa; NDK–NSzEP kapcsolatok fejleményei stb.) Mindezek az események természetesen segítettek a szocialista országok általános politikai, ezen belül a kulturális együttműködés fokozását. A fogyatékoságok ellenére a vázolt időszakban a magyar–NDK kulturális kapcsolatokban is érzékelhető fellendülés tapasztalható (nagy együttesek cseréje; számos rangos kiállítás; kulturális napok; nem utolsósorban Aczél elvtárs látogatása). Mindezek természetes befolyásolói voltak az intézeti tevékenységnek is.

A vázolt idő az intézet életében nyilvánvalóan csak a maga sajátosságaival, alapvetően mint a tapasztalatszerzés, a kapcsolatok kiépítésének és a rendszeres munka beindításának idejeként értékelhető. Ezt nem pusztán az a körülmény indokolja, hogy az intézet még mindig nem rendelkezik saját épülettel, hanem a szakmai és kisegítő személyzet csaknem teljes hiánya és főképpen a szaktárgyi feltételek igen szűkös volta. Mindezek ellenére elmondható, hogy a BMKH a most lezárt évadban saját rendezvényeivel is értékelhető propagandamunkát végzett, s tevékenysége nem korlátozódott az ismerkedés–tapasztalatszerzés területére. A munka beindítása ilyen körülmények között is feltétlenül hasznos volt.

Ismerkedés–tapasztalatszerzés, kapcsolatok teremtése

Bár az intézet létét és tevékenységét kétoldalú államközi okmány a mai napig – sajnálatos módon – nem szabályozza, a BMKH tényleges létezését és tevékenységét az NDK illetékes állami és társadalmi szervei tudomásul vették, a legfontosabb helyeken jegyzik a BMKH munkáját. Ezt mutatja az a tény is, hogy a politikai jellegű rendezvényeinken (25. évfordulós kiállítás; Köpeczi Béla előadása a tudománypolitikai irányelvekről; konzultáció a tömegkultúra időszerű kérdéseiről stb.) a Liga⁴⁵ és szakmai szervek mellett rendszerint részt vettek a NSzEP és a Külügyminisztérium munkatársai is.

Nyilván ez az érdeklődés annak is szól, milyen politikai platformmal kezdi munkáját a BMKH. Mindenesetre elmondható, hogy intézetünk a legfontosabb felügyeleti és társszervekkel jó hivatali, esetenként baráti kapcsolatban van. A továbbiakban kama-

⁴⁴ Bár a jelentés azon példánya, amelyet föllettem, nincs aláírva, azt minden kétséget kizáróan Hegedűs Gyula, a Berliini Magyar Kultúra Háza első igazgatója írta. Hegedűs személyére vonatkozóan részletesebb információkat mindeddig nem sikerült fölletni. MNL OL XIX-A-33-a- Személyzeti-Hegedűs Gyula-1969-1970. (1315. d.)

⁴⁵ Liga für Völkerfreundschaft.

toztatható kontaktust teremtettünk a tömegtájékoztatási szervek (TV, rádió, sajtó), valamint a kulturális-tudományos élet (Kulturbund, Akademie der Wissenschaften, Akademie der Künste, művészeti szövetségek, Staatsbibliothek, Magistrat stb.) számos képviselőjével. Nem utolsó sorban az eltelt egy év folyamán írásos-személyes kapcsolatot létesítettünk az NDK mintegy 120 kulturális intézményével, s összeállítottuk a kulturális-oktatási-tudományos élet intézményeinek szakosított címjegyzékét. Ez a már működő (csehszlovák, lengyel, bolgár) intézetek tapasztalatait figyelembe véve olyan alapot jelent, amelyre a BMKH későbbi rendszeres tevékenységét nyugodtan építhetjük. Kapcsolataink zöme a mi kezdeményezésünkéből ered; a BMKH létezéséről ugyanis az érdekelt szervek és intézmények NDK részről érthetően, még nem kaptak tájékoztatást.

Propagandatevékenység

Az intézet tevékenységét vázlatosan a melléklet tükrözi.⁴⁶ Magától értetődő, hogy a tevékenység a kimutatásnál lényegesen szélesebb körű, s főleg, hogy a rendezvények értéke nem mérhető pusztán a résztvevők számán. Egyes rendezvények jellege (pl. szakmai témáról konzultáció szakemberekkel) eleve feltételezi a zártkörülséget és a viszonylag kisebb létszámot.

Rendezvényeink száma – tekintve, hogy lényegében 1970 decemberétől beszélhetünk rendszeres életéről – belső lehetőségeinkhez mérten magasnak, a tényleges igényekhez mérten viszont csak elenyészőnek mondható. Mostoha körülmények között, de 1970 óta a MÖWE Klubban havonta voltak rendezvényeink (filmvetítés, kiállítás, koncert).

Mint a mellékletből megállapítható, rendezvényeink eszmei, politikai irányultsága megfelelt tágabb politikai törekvéseinknek. Elmondható, hogy az olcsó szórakoztatás, vagy az idegenforgalmi propagandánál való megrekedés nélkül programunk politikailag igényes volt: társadalmi valóságunk reális bemutatására törekedtünk, kerülve a félreértésre és ellenszenvre tápot adó művek vagy tendenciák propagálását. Ilyen megfontolásból zárt szakmai körben mutattunk be egy-egy alkotást, vagy anyagot (pl. „Fényes szelek”, „Extázis” vetítése a Filmművész Szövetségben; a mai grafikai kiállítás megrendezése a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének Klubjában stb.). Mindezzel elértük, hogy az illetékes szervek részéről egyetlen rendezvényünket sem érte politikailag elmarasztaló megjegyzés. Ez nem jelenti azt, hogy minden bemutatott alkotással részleteiben is egyetértének (pl. túl pesszimistának találták az „Eljött a Tavasz”-t;⁴⁷ destruálásra alkalmasnak a „Szemüvegesek”⁴⁸ egyes „bemondásait”; ezúttal is jelezték kételyeiket

⁴⁶ Az Összesítés a BMKH 1970/71. évi tevékenységéről című mellékletben felsorolják a rendezvények műfaját, témáját, helyét és a résztvevők számát. Eszerint az adott időszakban két előadást, két koncertet, öt író-olvasó találkozót, öt kiállítást rendeztek és 14 filmet vetítettek le. MNL OL XIX-A-33-BMKH-1969-1976-Jelentés-1971. (179. d.)

⁴⁷ Dobozy Imre drámája, amelyben egy szétvert magyar gyalogszázad tagjai a '60-as években azért gyűlnek össze, hogy a második világháborúban meghalt társaikért emléktáblát állítsanak. A találkozás során az életben maradottak egymást vádolják a végzetes nap eseményeiért, ezért elhatározzák, hogy szóról szóra, mozzanatról mozzanatra rekonstruálják az utolsó nap eseményeit.

⁴⁸ Simó Sándor 1969-ben készült első nagyjátékfilmje, amelyben Valkó László fiatal építész (Bujtor István) egy tervezőintézetben dolgozik. A sok gépies munka után úgy tűnik, végre nagy feladatot kap, meger-

a tudománypolitikai irányelvek egyes tételeinél – a tudományos szabadság értelmezése –, stb.), a rendezvény helyességét azonban az említett esetekben utólag sem vitatták. A korábban jelzett és nem csekély hiányosságok ellenére politikailag legjelentősebb rendezvényünk az évfordulós kiállítás volt.

Ismereteink szerint első alkalommal történt, hogy a szocialista Magyarországról ilyen átfogó kiállítást láthatott az NDK közönsége. Nem kevésbé értékesnek tartjuk, hogy közvetlen közreműködésünkkel, augusztus 19-én az NDK TV esti műsorában filmjeink alapján összeállított 45 perces adást sugároz Magyarországról.

Csak elismerően szólhatunk rendezvényeink, illetve a bemutatott alkotások művészi színvonaláról és az előadók teljesítményéről. A témában jártas szakemberek egyértelmű elismeréssel szóltak Köpeczi Béla,⁴⁹ Péter József⁵⁰ és Poszler György⁵¹ előadásáról. Összetételében talán nem a legszerencsésebb, de színvonalban vitán kívül rangos volt az író delegáció; mindhárom koncertünk szép szakmai sikert eredményezett. Ezúton is köszönetet mondunk a gondos kiválasztásért, a szakembereknek pedig a színvonalas teljesítményért és a mindenkor tapasztalt dicsérendő emberi-politikai-etikai magatartásért. Külön elismeréssel kell említést tennünk Köpeczi Béla tevékenységéről, aki két és fél nap alatt három rendezvény előadója volt, s ezen kívül szakmai konzultációt folytatott a NSzEP KB kulturális osztályának vezetőjével, a Deutsche Akademie der Wissenschaften főtítkárhelyettesével, a KB mellett működő Akademie der Gesellschaftswissenschaften vezető képviselőivel, interjút adott a rádióknak.

A rendezvények látogatottsága, érdeklődés a BMKH tevékenysége iránt

Rendezvényeink látogatóinak összlétszáma – az első kifejezetten átmeneti év és szűk keretben folytatott tevékenység fényében – igen biztató. A számszerűség értékét növeli, hogy olyan rétegekhez és helyekre jutott el a tevékenység révén a magyar kultúra és egyáltalán a mi valóságunk híre, amelyek a munkatervi kulturális együttműködés csatornáinak számára lényegileg zárva voltak és többnyire úgy is maradnak. Berlin, Leipzig és Drezda mellett a szűkre szabott munka ellenére olyan helyek is bekapcsolódtak az ismerkedés körébe, mint Magdeburg, Karl-Marx-Stadt, Greifswald, Potsdam, Güstrow, Weimar, Hoyerswerda, Vetschau, Jena stb. A földrajzi kör tágulásán túl természetszerűen bővült a társadalmi kör, elsősorban a vidéki értelmiség, de a hazánk iránt érdeklődő egyszerű dolgozók soraiban is. Örömmel nyugtázható, hogy a rendezvényeket mindig jó hangulat, eleven érdeklődés és a kapcsolatok további tartására törekvés jellemezte. Különösen bensőségesek voltak és maradandó élményt, a rendezvény jellegétől függően hasznos szakmai ismereteket nyújtottak a szűkebb körű, baráti beszélgetésre is alkalmas összeje-

vezheti élete első házát. Igaz, csak egy lakótelepi panelházat, de Valkó hisz saját ötletességében és tehetségében. Ambiciózus megoldásait azonban sorozatosan elutasítják.

⁴⁹ Köpeczi Béla (1921–2010) irodalomtörténész, történész, művelődési miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. <https://akademikus.mtak.hu/adatlap/kopeczi-bela-2/> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁵⁰ Péter József (1911–1976) zenepedagógus.

⁵¹ Poszler György (1931–2015) Széchenyi-díjas magyar irodalomtörténész, esztéta, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. <https://akademikus.mtak.hu/adatlap/poszler-gyorgy> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

vetelek (szakmai találkozók, magyar estek). A látogatottságot érzékelhetően befolyásolta – és ez saját épület birtoklása idejére is fontos tanulság –, hogy számos rendezvényt a természetes NDK-partnerszervvel közösen szerveztünk (Írószövetség, Kulturbund Kiadó, értelmiségi vagy üzemi klub, helyi múzeum stb.), másrészt a rendezvényt is igyekeztünk oda vinni, ahol annak közönsége van.

Fentiek mellett tárgyilagosan meg kell mondanunk, hogy munkánknak a kezdeti stádiumban sem szükségszerű hiányosságai is voltak.

Noha valamennyi rendezvényünk fontos és hasznos témát ölelt fel, tevékenységünk összességében túlságosan az értelmiség felé irányult, s mint a mellékletből is kitűnik, kifejezetten a fizikai dolgozók részére önálló programunk nem volt. (Ezen az sem változtat, hogy az évfordulós kiállítás látogatói között főleg vidéken, nyilván jelentős számban voltak kétkezi dolgozók.)

Munkánkban nem kapott súlyának megfelelő helyet az ifjúság, ennek okára azonban még visszatérünk. Az idő rövideje miatt sem tudtunk még érdemi tevékenységet kifejezteni, egy-egy szűkebb társadalmi réteg vagy szervezet keretében.

Szerény lehetőségeink ellenére bővíteni lehetett és kellett volna a vidéki tevékenységet. Sajnos nem minden alkalommal sikerült optimálisan kiválasztanunk a rendezvény időpontját, nem találtuk meg a mozgósítás leghatásosabb eszközét.

E fogyatékoságoknak az intézet épületének hiányán túl elsődlegesen hazai okai vannak. Mint újonnan nyíló intézet eleve a propagandamunkának semmiféle szakmai feltételeivel nem rendelkezünk, s ezek megteremtése igen lassan halad. Intézetünknek ugyan már 21 játék- és 40 db kisfilmje van, a mai gazdasági-kulturális élet bemutatásához egyetlen igazán használható filmünk sincs, míg a 40 kisfilmből legalább 10 a néptánc, népművészet tárgykörébe tartozik. (A mellékletben szereplő filmprogram nagy részét érthető módon nem saját anyagból, hanem hazai és NDK szervek segítségével realizáltuk. Az igazsághoz tartozik, hogy két esetben rövid időre kaptunk filmet a Kulturális Kapcsolatok Intézetétől.) Sajnos jelenleg nemigen állunk jobban kiállítási anyaggal sem. Az évfordulós kiállításon kívül két db nagy azonos témájú fotósorozatotunk és egy szép, de igen kisméretű bélyegkiállításunk van. Aligha kell magyarázni, hogy ebből az anyagból szélesebb körű és társadalmi rétegekre adaptált színvonalas propagandát folytatni nem lehet. Külön gond, hogy az ifjúság számára sem filmjeink, sem kiállítási anyagaink nincsenek.

(Megjegyzésül: mind a Csehszlovák, mind a Lengyel Centrum is 30 játékfilmmel, legalább 10 képzőművészeti és mintegy 30 fotókiállítással dolgozik; a berlini üzleten kívül havonta átlag 10-10 helyen árusítanak. E volumenek mögött alig marad el a bolgárok nemrég nyílt intézete.)⁵²

⁵² A két bekezdéshez kézírással lapszéli jegyzetet fűztek a KKI-ben: „S a többi harminc? Milyen kritérium alapján ítél Hegedűs elvtárs? Tévedés! Mióta dolgozik a két intézmény?”

Az NDK-ban élő magyarok és a BMKH

Az egyébként is szűkös szaktárgyi feltételeink nem teszik lehetővé, hogy az NDK-ban tartósan dolgozó 13 000 fiatal és 1500 felnőtt szakmunkás, továbbá mintegy 200 letelepedett magyar állampolgár kulturális igényeit kielégíthessük. E témában lényegében az intézet feladata is tisztázatlan. Ugyanakkor teljesen jogosnak kell elfogadnunk az érdekeltek, valamint a kolónia pártbizottságának ezt a határozott kérését, hogy a kint lévő magyarok kulturális ellátásának bázisa legyen.

Jelenleg az a helyzet, hogy a nyugat-berlini csekély számú és nyilván más jellegű magyar kolónia rendszeresebb és színvonalasabb kulturális ellátásban részesül hazai szerveink részéről, mint az NDK-beli magyar tömegek. Reálisan számolnunk kell azzal is, hogy ez a téma nem csupán önmagában jelentős. Az NDK nagy városaiban és üzemeiben jelenlévő magyarok egyben igen jó és természetes hidat jelentenek az NDK lakosság, főként az ipari munkásság és a műszaki értelmiség felé. (A magyar szakmunkások révén Hoyerswerdában szervezett Magyar Kulturális Hetekhez a város vezetősége készpénzben 12 000 márkát biztosított, díjtalanul rendelkezésre bocsátotta a városi múzeum helyiségeit és teljes személyzetét, a rendezvénysorozat nyitásán a polgármester és a város teljes állami-társadalmi vezetősége részt vett: az üzemi támogatás legalább ilyen mértékű volt. A rendezvény igen sokban segítette az ott dolgozó magyarok és az NDK szervek kapcsolatát, egyben számunkra rendkívül sokrétű megnyilvánulási lehetőséget jelentett, amit önerőből szinte meg sem tudnánk teremteni.) Nagyon hasznosak voltak a fiatalok részére szervezett író-olvasó találkozók, a Szepesi Györgytől⁵³ ajándékba kapott baráti est. Az intézet minden anyagával és erejével kezdeményezően így igyekszik segíteni, jelenlegi adottságaival azonban e témával nem tudhat megbirkózni. Mellesleg nem is indokolt, hogy a feladat anyagi terheit is a KKI és a BMKH vegye magára, hiszen – gazdasági vállalkozásról lévén szó – a kiküldő szervek (TESCO, Munkaügyi Minisztérium), valamint a SZOT és a KISZ ehhez megfelelő alappal rendelkeznek. A BMKH – a teljes kiépülés után – alapvetően a fiatalok kulturális öntevékenységeinek segítségét, a kulturális ellátás tervezését, s részükre érkező kulturális javak szakszerű kezelésének és felhasználásának irányítását, segítségét vállalhatja.

Nyugat-Berlin

A KKI elnökének és a külügyminiszternek együttesen kiadott utasítása szerint az intézeti tevékenység hatálya kiterjed Nyugat-Berlinre is. A KKI – Demeter elvtárs⁵⁴ – szóbeli intenciója értelmében azonban a magunk részéről mindeddig rendezvény szervezését nem kezdeményeztük.

Központi utasításra és a KKI nevében eljártunk a nyugat-berlini magyar filmhét ügyében és ugyanilyen jelleggel részt vettünk a Bartók-rendezvény szervezésében, valamint az Akademie der Künste és a KKI kapcsolata tartásában. E kérdésekben a korábban

⁵³ Szepesi György (1922–2018) sportriporter. <https://rubicon.hu/cikkek/1922-februar-5-szepesi-gyorgy-szuletese> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁵⁴ Demeter Sándor, a KKI alelnöke.

küldött írásbeli anyaghoz képest újabb közlendő nincsen. A fenti intenciók helyességét változatlanul fenntartva, kívánatos lenne, hogy a másik féltől eredő kezdeményezésekben operatívabban szülelessék állásfoglalás. A rendezvény megtartását szorgalmazó javaslat ugyanis ilyen esetben is csak a nagykövetség vezetőivel egyeztetve, igen gondos mérlegelés alapján születik (beleértve a baráti országok tapasztalatának és a konkrét kérdésbeni véleményüknek a számbavételét is). A hosszú bizonytalanság érthető módon nem használ az így kialakult kapcsolatoknak.

4.

Jelentés a Magyar Kultúra Háza tevékenységéről (1973. II. 1. – V. 31.)⁵⁵

[Berlin,] 1973. május 25.

CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai

Mint ismeretes, a Magyar Kultúra Háza ez év január végén nyitotta kapuit, tehát mindössze négy hónapos tevékenység van mögötte. Ezért elmélyült elemzés készítése helyett ma inkább a kezdeti tapasztalatok számbavétele reális. Tapasztalataink olykor néhány eseten alapulnak, amikor véletlenszerű elemek az eredményt erősen befolyásolhatják. Ezek azonban döntően a részleteket érintik, tevékenységünk egészéről egy mértékadó összkép megrajzolható.

Az intézet hivatalos nyitóünnepsége jól sikerült: az NDK párt- és állami szervek képviselői a tervezett szinten és a vártnál valamelyest nagyobb számban megjelentek; mind a hivatalos rész, mind a kulturális program és vendéglátás rendben, gördülékenyen ment végbe. Lényeges fogyatékosága volt, hogy az üzletet minden erőfeszítésünk ellenére nem tudtuk egyidejűleg megnyitni.⁵⁶

Intézetünk az elmúlt négy hónap alatt több mint 70 rendezvényt szervezett, s a látogatók száma 12-13 000 körül van, a vidéki kiállítások és filmvetítések száma nélkül. Bár ennek mintegy háromnegyed része a kiállításokra esik, a látogatottsággal elégedettek vagyunk. Rendezvényeinket elég nagy számban eleve szűk szakmának szántuk a téma jellegénél fogva és a színvonalcsökkentés elkerülése végett. A résztvevők száma ehhez képest igen jó, például Ortutay⁵⁷ professzor találkozája a finn-ugor szakemberek-

⁵⁵ A dokumentumon kézírással a következő szöveg olvasható: „Kérem szig.titkosra iktatni. A nagykövetség is megvitattott hivatalos változat.” A dokumentum nincs aláírva, annak írója azonban minden bizonnyal Hegedűs Gyula igazgató volt. A „Melléklet”-et nem közlöm, az abban foglaltakat alább össze-foglalóan föl sorolom.

⁵⁶ Az 1973. január 25-én 11 órakor megtartott ünnepségen Kovács Imre üdvözlő szavait követően Rosta Endre, a magyar küldöttség vezetője és Paul Wandel, a Népek Barátsága Ligájának elnöke tartott beszédet. A meghívásnak mintegy 140-150 személy tett eleget. A meghívottak listáját lásd CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, 1973. január 23. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK-108-78 (00858/1)-1973. (83. d.)

⁵⁷ Ortutay Gyula (1910–1978) művelődéspolitikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter, néprajztudós. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/o-77160/ortutay-gyula-771EF/> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

kel; műfordító találkozó stb. Másrészt az általános közönségnek szánt rendezvényeink látogatói nagyrészt a magyar kultúra és az adott műfaj iránt komolyan érdeklődő emberek, főleg fiatal értelmiségiekből kerülnek ki. Igaz a képet kedvezően befolyásolhatja az a tény, hogy Berlinben szép számmal élnek konzuli útleveles magyar állampolgárok – jelentős hányaduk szintén fiatal értelmiségi –, akik rendezvényeinknek és egyáltalán intézetünknek gyakori látogatói. Ezt azonban eredménynek és nem fogyatékoságnak tekintjük.

Öröndetesnek tartjuk, hogy rendezvényeinken – a témától függően – sűrűn üdvözölhetjük az adott szakma képviselőit (költőket, műfordítókat, nem csupán hallgatóként, hanem mint egy-egy rendezvény előadója, szerzője), a KB, a Külügyminisztérium, a Liga, a Nationale Front, a Művészeti Akadémia és más intézmények munkatársait. A kezdeti időben talán a Kultúrügyi Minisztérium képviselőit a feltételezettnél ritkábban.

A látogatottság értékét növeli az a körülmény, hogy ezt eszmei-művészi szempontból igényes, színvonalas rendezvényekkel értük el. Mint a mellékletből⁵⁸ rekonstruálható, a komoly műfaj valamennyi művészeti ágazatban uralkodott, a szórakoztató műfaj az indokolt mértékben sem volt képviselve, ami hosszabb távon se nem helyes, se nem tartható. Szakmailag kívánnivalót mindössze egy-két rendezvény hagyott maga után: a „Budapest” fotókiállítás technikai kivitelezése miatt, ami természetesen az esztétikai színvonalat is lerontotta. A „negyedszázadunk társadalmi fejlődésének tükröződése...” bevezető előadás⁵⁹ elnagyoltsága miatt. Nagyjából ugyanez áll a „Magyar novella ma” előadásra⁶⁰ is. Végül a gyenge otthoni fordítás (sajnos alig érkezett otthonról előadás elfogadható fordításban!) és a szintén nehézkes előadásmód a „Népművészeti hagyományok...”⁶¹ témából. Ezekről eltekintve rendezvényeink színvonala az igényes várakozásokat kielégítette. Ezek közül is külön említést érdemelnek az alábbiak: „Oktatáspolitikánk időszerű kérdései”; „Magyarország a szocialista országok közösségében”;⁶² a neves NDK műfordítókkal rendezett Illyés-est; Franz Fühmann⁶³ szerzői estje; koncertjeink és azok előadóművészei; a finnugristákkal tartott összefoglaló stb.

Nyugodtan elmondható, hogy rendezvényeink eszmei-politikai jellege összességében, de részleteiben is szintén megfelelt nemcsak a közönség, hanem a szakmai és hiva-

⁵⁸ Eszerint összesen 19 filmet vetítettek, amelyet 1300 ember nézett meg. Az öt kiállítást mintegy tízezer látogató tekintette meg, a négy koncerten és hat irodalmi esten ezer érdeklődő vett részt. A kilenc, különböző témában megtartott előadás 600-700 látogatót vonzott.

⁵⁹ Az előadó személyét a programfüzetben sem nevezik meg. <https://kisebbssegkutato.tk.hu/adatbazis/magyar-kultura-haza-berlin-rendezvenyei> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶⁰ Az előadó személyét a programfüzetben sem nevezik meg. <https://kisebbssegkutato.tk.hu/adatbazis/magyar-kultura-haza-berlin-rendezvenyei> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶¹ Az előadó személyét a programfüzetben sem nevezik meg. <https://kisebbssegkutato.tk.hu/adatbazis/magyar-kultura-haza-berlin-rendezvenyei> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶² Mindkét előadást Kornidesz Mihály tartotta, aki ekkor az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály helyettes vezetője volt. <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/kornidesz-mihaly> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶³ Franz Fühmann (1922–1984) író, költő, műfordító, esszéista. <https://www.deutsche-biographie.de/db050087.html> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

tali szervek elvárásainak is. Rendezvényeinket azok politikai tartalma, előadásmódja, előadók és művészeink magatartása miatt elmarasztalás nem érte, elismerés annál inkább.

S mégis e pontnál keresendő tevékenységünk gyengéje, abban, hogy rendezvényeink tematikailag csaknem teljesen a kultúra területére korlátozódtak és a nagyközönség részére nem adtak betekintést mai társadalmi-politikai-gazdasági életünk sokszínűségébe és küzdelmeibe. Bár az idő rövid volt és két ilyen rendezvény (a híradástechnikai ipar – közúti járműgyártás) elmaradt, ezt a hiányt ezekkel a körülményekkel sem lehet magyarázni. (A Budavox Vállalat⁶⁴ rendezvénye kifejezetten csak szűk szakmának szólt.) A gondot növeli, hogy számos olyan rendezvényünk, amely kifejezetten ilyen célzatú volt, például ifjúsági brigádokkal baráti találkozó, részben gyermekrendezvények, megfelelő segédanyagok (filmek) hiányában ilyen szempontból féloldalassá válik. Erősen társadalmi töltésű játékfilmjeink régiek – erre még visszatérünk –, így szintén nem tudtak a célnak megfelelni. Ugyancsak e témát sújtja leginkább az információs anyagok (kulturált kivitelű brosrák, prospektusok, fotók) hiánya. Ami van, azt zömmel az IBUSZ készítette nyugati turisták számára.

Néhány főbb rendezvénycsoportunk vázlatos jellemzése:

Kiállítások:

Az idő rövidségére való tekintettel és mert a szakterület nem tudott az ipari, gazdasági élet területéről színvonalas kiállítást adni, a jelzett összeállítás tematikailag az első négy hónapra elfogadható volt. (A szezon végéig még hátravan az Iparművészeti Főiskola növendékeinek anyaga; „Római-kori ásatások” fotókiállítás és a VIT idejére a KISZ KB kiállítása az ifjúság életéről). Szerencsésnek mondható a Gádor-kiállítás⁶⁵ az intézet nyitása alkalmából. A már nem fiatal művész modern és színvonalas anyaga a szakma és a közönség részéről egyöntetű elismerést váltott ki. Mint műfaj külön jól érvényesült a kiállítóteremben. Dicséret illeti Maróti Ibolyát⁶⁶ az anyag igen tetszetős rendezéséért. Merőben más, de széles közönségnek okozott osztatlan örömet a bélyegkiállítás, amelynek kulturált megrendezéséhez – a MABEOSZ – az NDK Bélyeggyűjtők Szövetségétől messzemenő segítséget kaptunk.

Igen értékes és sikeres vállalkozásnak ígérkezett a 2 világháború közötti képzőművészeti anyag bemutatása. Nagy kár, hogy az otthon tetemes összegért készítettet és az anyaggal egyidőben megküldött installáció gyártási hiba miatt használhatatlan volt és a művek egyharmadát alkalmi installáció igénybevételével sem tudtuk bemutatni. Ezen

⁶⁴ A Telefongyár, a Beloiannisz Híradástechnikai Gyár (BHG) és az Orion Rádió és Villamossági Gyár külkereskedelmének lebonyolítására 1967-ben alapított közös vállalat. <https://ceginfo.hu/ceg-adatlap/budavox-hiradastechnikai-kulkereskedelmi-reszvenytarsasag-0110040995.html> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶⁵ Gádor István (1891–1984) keramikus. https://www.kormendigaleria.hu/muvesz/gador_istvan.html (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶⁶ Személyre vonatkozó egyéb információt nem sikerült föllelni.

a rendező (Gerevich Éva)⁶⁷ nem tudhatott segíteni: a rendezést és kényszerkiállítást dicséretesen elvégezte.

Az általános részben jelzett fő gond ide is érvényes – a továbbiakban féléves időszakra ilyen kiállítási tematika túl szűk, a külön-külön értékes kiállítások összehatása nem segítheti eléggé alapvető célkitűzéseink megvalósítását.

A „Budapest” fotó- és Petőfi táskakiállítás egyaránt arra figyelmeztet, hogy ezzel a technológiával ilyen célra nem szabad kiállítást készíteni, mert az kulturáltan egyetlen alkalommal sem mutatható be.

Nagyobb gondot kell fordítani bemutatandó kiállításaink propagálására, az ehhez szükséges katalógusok vagy alapvető anyagok, ismertetőik időbeni megküldésére. Ennek hiánya a bélyegkiállításon is érződött, s legutolsó kiállításunkhoz is méltatlan volt a stencilezett ismertető.

Filmrendezvényeink jegyzéke önmagáért beszél. Helyes volt, hogy nem egyszerűen filmek egymástól független bemutatására törekedtünk, hanem részben egy összefüggő sorozatot indítottunk. A témaválasztás („Negyedszázadunk társadalmi fejlődése a filmművészetben”) is jónak bizonyult. Valószínű, hogy egy későbbi indítás, mikor az intézet valamennyire bejáródott, jobb lett volna. Az első előadásnál műszaki hiba is adódott. A bevezető előadás gyengéjéről már szoltunk. Néhány film időbeni megérkezésének hiánya miatt kezdetben többször a meghirdetett program megváltoztatására kényszerültünk. Ennek ellenére komoly érdeklődés volt.

Az alapvető probléma az, hogy a sorozat mellett nem tudtuk közönségünk és a szakma igényeit új, valóban mai filmekkel kielégíteni. Filmjeink átlagéletkora meglehetősen „magas”. E filmeket a szakma és a közönség értékeli, de már különböző úton-módon korábban megismerte. Zömüket a Filmművészek Szövetségében és a filmklubok egy részében már jóval az intézménynyitás előtt bemutattuk, jónéhányat a nyugati TV is közvetítette.

Ezen az NDK Filmarchívumával kialakult jó kapcsolat – mint látható, a filmek nagy részét ezen keresztül szereztük – sem változtathatott, hiszen ott is ez az anyag található. Mivel a rendezvénylista a bemutatás sorrendjét is tükrözi, a látogatási szám alakulása e probléma állandó növekedését is érzékelteti. Nem véletlen, hogy a „Szindbád”⁶⁸ – mint legújabb filmünk – telt ház előtt ment.

Filmállományunk szegénysége nem kevésbé áll a rövidfilmekre. Noha mintegy 90 rövidfilmünk van, a társadalmi-gazdasági területet a „vegyipari beruházások 1968-ban” és a „20 év a mezőgazdaságban” képviseli, ugyanakkor 6 rövidfilmünk van a néptáncról. Egyetlen kisfilmünk sincs az ifúságról vagy a gyermekek és az ifúsági szervezet életéről. Az országismertető filmek java részét az OIH készítette, ezért céljainknak nehezen felelnek meg.

⁶⁷ Gerevich Éva (1945–) művészettörténész, ekkor a Nemzeti Galéria munkatársa. /https://epa.oszk.hu/03300/03329/00010/pdf/EPA03329_enigma_no_95_051-060.pdf (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁶⁸ Huszárik Zoltán filmje (1971).

Tematikában, műfajban és színvonalban egyaránt jónak minősíthetjük irodalmi és zenei rendezvényeinket. Bár az előkészítés késedelmessége miatt esetenként a látogatók száma ezt nem tükrözi, a rendezvényeink – a már jelzett „A magyar novella ma” kivételével – mindig szép sikert jelentettek. Várakozáson felül jó volt a Budapesti Kamarazenekar modern magyar zeneművekből összeállított műsorának fogadtatása. Értékesnek tartjuk az NDK Zeneművészek Szövetségével és a Kultúrügyi Minisztériummal a zenei színházak képviselői részére közösen szervezett rendezvényünket a „Magyar Dráma Hete” előkészítése céljából. Megítélésünk szerint intézetünk hasznos segítséget nyújtott a Hány János Komische Oper-beli bemutatójának előkészítéséhez. Reméljük, hogy a júniusra e témában előirányzott rendezvényünk ennek jó folytatása lesz. E rendezvények egyben jelzik azokat a tevékenységi formákat is, amelyekkel intézetünk az alkotói együttműködés kibontakoztatásához hozzájárulhat. Ugyancsak ilyennek tekinthetjük a műfordítókkal és lektorokkal szervezett összejövetelünket, vagy Ortutay professzor találkozóját az NDK finnugristáival a Budapesti Nemzetközi Finnugor Kongresszus előkészítése céljából.

Előadásos propagandánk tematikai összeállítása eleve jónak ígérkezett, a műszaki-gazdasági témakörben elmaradt két előadás azonban erre torzítóan hatott. Hazai előadóink az érintett témákban jó szakembereknek és vitapartnereknek bizonyultak. Ezzel is magyarázható, hogy a rendezvényeinken rendszerint kötetlen és őszinte eszmecsere alakult ki. Egyben az is bebizonyosodott, hogy e rendezvények mindig meghatározott intézményrendszerre és közönségre tervezendők és sajátos előkészítést igényelnek. Társadalmi-politikai témák esetén az eddigieknél jobban lehet és kell élni a társadalmi szervezetek és állami szervek bevonásával is.

Idő, energia, nem utolsó sorban megfelelő anyagok hiányában csak kezdeti lépéseket tudunk tenni az ifjúsági rendezvények szervezésében. A VIT jegyében kezdeményeztük, hogy havonta ajándékműsort szervezzünk egy ifjúsági szocialista brigád részére. Javaslatainkat az FDJ⁶⁹ Berlini Bizottsága nagy örömmel fogadta.

Sajnos itt is szembe találjuk magunkat a témába vágó filmek hiányával, ami e rendezvényeink programját szegényíti. Az ifjúsági munka fontosságára tekintettel e műfajt szeretnénk tartóssá tenni és az ennek megfelelő formákat kimunkálni. Nem lehetünk elégedettek az iskoláskorú gyermekek részére szervezett rendezvényeinkkel sem. A mellékletben látható filmanyag⁷⁰ ugyancsak szegényes és nem sok lehetőséget nyújt hasonló korú gyermekeink és ifjúsági szervezetünk életének sokszínű bemutatására. Feltétlenül

⁶⁹ A Freie Deutsche Jugend (Szabad Német Ifjúság) az NDK egyetlen államilag elismert ifjúsági szervezete. Ehhez kapcsolódóan bővebben lásd <https://www.fdj.de/index.php/startseite.html> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

⁷⁰ A vetített filmeket – Egri csillagok, A koppányi aga testamentuma, Szegény gazdagok, A kőszívű ember fiai – 370 fiatal nézte meg.

jó kezdeményezésnek ígérkezik a Junge Welt⁷¹ ifjúsági lappal közösen meghirdetett „Ki mit tud Magyarországról?” ifjúsági vetélkedő. A nagyfokú érdeklődés mellett azonban az is felszínre került, hogy a résztvevők ismeretei Magyarországról igen hézagosak. Hasonló rendezvény ismételt szervezése esetén külön gondolnunk kell olyan anyagok összeállítására, amelyek révén a részt venni szándékozók a témában tájékozódhatnak.

A magyar fiatalok kulturális ellátásában intézetünk a valóságos igényekkel megbirkózni nem tudhatott. A fiatalok rendelkezésére bocsátottuk mindazon anyagainkat, amelyek erre alkalmasak és alapfeladataink ellátásának károsítása nélkül biztosíthatók voltak. Magától értetődő, hogy e hónapokban a területtel egyébként is csak járulékosan tudtunk foglalkozni, hisz az intézeti tevékenység folyamatos megszervezése minden erőnket lekötötte. Nem téveszthető azonban szem elől, hogy e kérdés valamelyest rendszeres, átfogó és színvonalas megoldásához illetékes hazai szerveink részéről filmekben, könyvekben, kiállításokban, fotókban és más anyagokban szervezett ellátásra van szükség. Intézetünk e témában mindenekelőtt a kulturális termékek (hanglemezek, könyvek, nép- és iparművészeti tárgyak stb.) helyszíni árusításának megszervezésével tud segítséget nyújtani.

Kezdeti nehézségek után március közepén intézetünkben megindult a magyar nyelvoktatás. A jelentkezés nagy mértéke – mintegy 450-en jelentkeztek – elképzeléseinket messze meghaladta és a tervezettnél több csoport beindítására kényszerített. 4 csoportban 64 fővel indítottuk az oktatást. A csoportok összetétele igen jónak mondható, zömmel fiatalok és értelmiségiek adják a csoportokat, általános és nyelvi műveltségük kedvező. Örömteli, de nem kis gondot jelent a következő tanév előkészítése tananyagban, oktatásban és tanteremben. A szervezett nyelvoktatás mellett a jelek szerint kívánatos lenne olyan oldottabb összejöveteli formák szervezése is, ahol a már magyarul tudók magyar nyelven ismerkedhetnének a magyar kultúrával és társalgási lehetőséget kapnának. Ebből a szempontból is megfontolandó, hogy meghatározott időközönként magyar nyelvű filmvetítéseket és egyéb rendezvényeket is szervezzünk.

Az intézet könyvtára a saját üzletünkben történt felvásárlással együtt jelenleg 3600 kötetet (nem címet) tartalmaz, ebből mintegy 450 kötet német nyelvű. Állandó olvasóink, illetve kölcsönzőink száma jelenleg 140 fő, mintegy 60%-uk magyar – konzuli útleveles, diák, ifjú munkás –, a 40%-nyi NDK állampolgár, java része értelmiségi. Jónak mondható az olvasóterem látogatottsága is. Főként az ifjúsági vetélkedő hatására ugrásszerűen megnőtt az információs igények száma. Ezt tetézi a VIT-re való készülődés. Sajnos kézikönyvtárunk igen szegényes, s mint már jeleztük, nagyon rossz az ellátottságunk általában információs anyagokban, különösen pedig a legkeresettebb témákban. (Ifjúság és ifjúsági szervezet, gazdaságpolitika, művelődésügy stb.)

⁷¹ 1947-ben alapított baloldali, antifasiszta lap, ami még ma is megjelenik. Erre vonatkozóan bővebben lásd https://www.jungewelt.de/ueber_uns/diese_zeitung.php (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

Az üzlet megnyitása óta a május elején végzett hozzávetőleges számítás szerint veszteséges. Ennek oka, hogy a forgalom közel sem éri el azt a szintet, mely mellett a bruttó haszonból fedezhetők lennének a költségek. Mintegy 50-70%-kal kellene a forgalomnak nőnie ahhoz, hogy nyereséges legyen. A napi átlagforgalom 4000 Marka.

Megoldásként segítséget jelentene, ha a hasonló itt működő külföldi érdekeltségek által élvezett árérékkel dolgoznánk. Az üzlet teljes létszáma 14 fő, ebből forgalmi dolgozónak tekinthető 9 fő.

Az árviszonyokról általánosságban véleményt mondani nem lehet, tendencia az, hogy a helyi ármunkát végző szervek az itteni árszintet kívánják következetesen érvényesíteni. Ez a törekvés gyakran adminisztratív színezetű, mivel cikkeink nagy része nem összehasonlítható.

Áruellátásunk a hazai szervek részéről látható megértéssel találkozunk, de mindig számolni kell azzal, hogy a hazai kereskedelmi vállalatok is termelő problémákkal küzdenek. Erről bővebbet a magyar külkereskedelmi vállalatok tudnak mondani.

Az intézet kapcsolatai az NDK társadalmi szervezeteivel és állami szerveivel.

Az intézet hivatalosan rendszeres kapcsolatot a Ligával tart. E kapcsolatok élők és közvetleneknek, hasznosaknak minősíthetők. Problémáinkkal és igényeinkkel a Liga munkatársaihoz és vezetőihez formalítások nélkül közvetlenül fordulhatunk. Nem hivatalos együttműködésünk a Külügyminisztérium illetékes részlegeivel ugyancsak jó, képviselőik az állami szervek közül leggyakrabban láthatók rendezvényeinken. Véleményükre, segítségükre ugyancsak támaszkodhatunk. Politikai rendezvényeinkhez a párt KB munkatársaitól szintén több esetben segítséget kaptunk, rendezvényeink színvonalát számos alkalommal jelenlétükkel is fémjelezték. A közoktatáspolitikai rendezvényen a KB Oktatási Osztályának vezetője is jelen volt. Együttműködésünk kialakulóban van a Nationale Front⁷²-tal, az FDJ Központi és Berliini Bizottságával, számos ágazati szervvel és intézménnyel (Kulturbund, művészeti szövetségek, kulturális intézmények stb.).

Munkánk eredményességében lényeges szerepe van a követséggel kialakult jó együttműködésnek. Az intézet hosszabb lélegzetű rendezvénytervét vagy értékelését a követség az érdekelt diplomaták bevonásával megvitatja, így tevékenységünk széleskörű tapasztalatokra alapulhat. A követség vezetői és érintett munkatársai tevékenységünk iránt komolyan érdeklődnek, gyakran szakmai tanáccsal segítenek. Az intézeti munka szempontjából kedvező, hogy hetenként az intézet igazgatója referálhat a nagykövetnek, így fontosabb kérdések operatív előkészítésének megbeszélésére is mód van. Megjegyzem, hogy a kolónia végrehajtóbizottságának határozata értelmében az intézet (az utazási irodákban és az egyetemen dolgozó magyar párttagokkal) önálló pártszervezetet hoz létre.

⁷² Az NDK megalakulását követően 1949 végén a pártok és tömegszervezetek által alapított szervezet, melynek feladata a Német Szocialista Egységpárt és a társadalom közötti kapcsolattartás biztosítása. Feladatai a magyarországi Hazafias Népfrontéhoz hasonlóak voltak. <https://www.mdr.de/geschichte/ddr/politik-gesellschaft/nationale-front-ddr-100.html> (utolsó letöltés: 2024. július 1.).

Az intézeti munka személyi, tárgyi és anyagi feltételei

Az intézet személyi állománya – politikai munkatársak és igazgatási szervezési munkakörben dolgozók – emberi-politikai és szakmai szempontból a feladatok ellátására alkalmasak, a munkához szükséges szakképzettséggel és nyelvtudással rendelkeznek. A technikai munkára biztosított létszám, illetve béralap az intézet nagyságához mértén szűkre szabott. Jelenleg nem megoldott a gépírói munka, férfi munkaerő hiányában nehézséget jelent a kiállítási tárgyak és egyéb anyagok csomagolása és rakodása, a rendezvénytermek gyakori átrendezése, nem megoldott az emeleti szint felügyelete, nem tudjuk biztosítani kiállításaink szombati látogatottságához az intézet nyitvatartását. A rövid és sajátos indulási időszak miatt bizonyos költségek végleges alakulásáról nincs áttekintésünk, az azonban bizonyos, hogy a működésre előirányzott költségkeret megközelítően sem lesz elegendő. A következő tanévre nincs biztosítva a nyelvoktató(k) költségfedezete sem.

Intézetünk esztétikailag szép és több tekintetben modernül berendezett épülettel rendelkezik. Ennek ellenére több lényeges műszaki probléma vár rendezésre. Filmpropagandánk lényeges javítása feltételezi, hogy vetítőberendezésünket tv-filmek vetítésére is alkalmassá tegyük. Az intézet tervezésekor kimaradt a magyar nyelvű filmek szövegének beolvasásához szükséges berendezés, ami sürgősen pótlandó. Intézetünkben igen tetemes az adminisztráció: havonta átlag 5-6000 borítékot kell címezni és postázni, ami jelenleg teljesen kézi erővel történik, és a titkárnőt érdemi feladatok ellátásától vonja el. Fél napos gépíróra beállítása is csak átmeneti megoldás lehet, s haladéktalan intézkedéseket kell tenni megfelelő gépi berendezés beszerzésére. Az épület nagysága ellenére kamara-rendezvényeink céljára csak a tanácsterem jöhet számításba. Ugyanakkor az emeleti foyer szerkezeti kiképzése miatt jelenleg nagyrészt kihasználatlan. Helyi propagandamunkánk javításához szükség van a kirakati rész esztétikailag megfelelő átrendezésére, esetleg épületen kívüli hirdető készítésére. E kérdések megoldására a nyári szünet megkezdése előtt javaslatokat készítünk.

Rövidítések és irodalomjegyzék

BMKH	Berlini Magyar Kultúra Háza
CHB	Collegium Hungaricum, Berlin
FDJ	Frei Deutsche Jugend/Szabad Német Ifjúság
IBUSZ	Idegenforgalmi Beszerzési, Utazási és Szolgáltatási Vállalat
KB	Központi Bizottság
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
KÖZTI	Középülettervező Vállalat
MABEOSZ	Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége
MALÉV	Magyar Légiközlékedési Vállalat
MDO	Deutsche Mark Ost
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NSZK	Németországi Szövetségi Köztársaság
NSZEP	Német Szocialista Egységpárt
OIH	Országos Idegennyelvi Hivatal
RT	Részvénytársaság
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
TESCO	Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Iroda
TV	televízió
VIT	Világifjúsági Találkozó

*

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
XIX-A-33-a	Kulturális Kapcsolatok Intézete, Általános iratok (1958–1980)
XIX-J-1-j-NDK	Külügyminisztérium TÜK iratok, NDK (1945–1964)
XIX-J-1-k-NDK	Külügyminisztérium. Általános iratok, NDK (1945–1995)
XIX-I-1-c	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Külföldi Kulturális Kapcsolatok Osztálya (1945–1949)
M-KS 276. f. 54. cs.	Magyar Dolgozók Pártja Központi Szervei, Titkárság iratai (1948–1956)
PA AA	Politisches Archiv des Auswärtiges Amts [Német Külügyi Levéltár]

MfAA

Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten [A Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériumának iratai]

*

BARÁTH–GECSÉNYI

2015

Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990, szerk. BARÁTH Magdolna – GECSÉNYI Lajos, Budapest, MTA BTK TTI, 2015.

EVENS

2015

Josephine EVENS: *Die Imagepflege der Kultur- und Informationszentren der DDR im Ausland bis zur internationalen Anerkennung 1972/73*, In: *Deutschland Archiv*, 2015. április 13., Link: <http://www.bpb.de/203946>.

KALÁSZ

2010

KALÁSZ Márton: *Berlin – zárt övezet. Emlékezések*, Budapest, Holnap Kiadó, 2010.

SCHMIDT-SCHWEIZER

2022

Andreas SCHMIDT-SCHWEIZER : *Die Kulturbeziehungen zwischen der Volksrepublik Ungarn und den beiden deutschen Staaten 1949–1989/90*, Ahrensburg, Tredition, 2022.

TORZSAI–ZALAI

1973

TORZSAI Tamás – ZALAI Imre: *Könyv A–Z*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1973.